

Bibliography

For the most commonly-cited editions of charters etc. see the list of sigla at pp. 6-8 above. All such editions are also listed here but as they are frequently cited as secondary works for their editors' opinions as well as for the primary material, I have not separated them or other primary sources from the secondary material in the following list.

- R. d'Abadal i de Vinyals (ed.), Catalunya Carolíngia II: els diplomes carolíngis a Catalunya, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica II & III (Barcelona 1926-1952), 2 vols
- R. d'Abadal i de Vinyals, L'Abat Oliba, Bisbe de Vic, i la seva Època, (Barcelona 1948; 2nd edn. 1948; 3rd edn. 1962); repr. as "L'abat Oliba i la seva època" in *idem*, Dels Visigots als Catalans, II pp. 141-277
- R. d'Abadal i de Vinyals, La Plana de Vic en els Segles VIII i IX (Barcelona 1948), repr. as "La reconquesta d'una regió interior de Catalunya: la plana de Vic (717-886)" in *idem*, Dels Visigots als Catalans, I pp. 309-321
- R. d'Abadal i de Vinyals, "La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux: première partie - 814-828" in Études Roussillonnaises: revue d'histoire et de l'archéologie méditerranéen Vol. 4 (Perpignan 1954-1955), pp. 239-272
- R. d'Abadal i de Vinyals, "Com neix i creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà" in Analecta Montserratensia Vol. 8 (Montserrat 1955), pp. 125-337
- R. d'Abadal i de Vinyals (ed.), Catalunya Carolíngia III: els comtats de Pallars i Ribagorça, Memòries de la secció històrico-arqueològica 15 (Barcelona 1955), 2 vols; pp. 12*-79* repr. as "Pallars y Ribagorça en los siglos IX y X", ed. J. M. Lacarra, in Los Pirineos No. 43 (Zaragoza 1957), pp. 5-104
- R. d'Abadal i de Vinyals, "La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux: deuxième partie - la situation ecclésiastique en Catalogne pendant l'empire de Louis" in Études Roussillonnaises: revue d'histoire et de l'archéologie méditerranéen Vol. 5 (Perpignan 1956), pp. 31-50
- R. d'Abadal i de Vinyals, "La fundació del monestir de Ripoll" in Miscel·lània Anselm M. Albareda Vol. I, Analecta Montserratensia Vol. 9 (Montserrat 1956), pp. 187-197; repr. in *idem*, Dels Visigots als Catalans, I pp. 485-494
- R. d'Abadal i de Vinyals, "La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux: troisième partie" in Études Roussillonnaises: revue d'histoire et de l'archéologie méditerranéen Vol. 5 (Perpignan 1956), pp. 147-177
- R. d'Abadal i de Vinyals, "La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux: quatrième partie" in Études Roussillonnaises: revue d'histoire et de

- l'archéologie méditerranéenne Vol. 6 (Perpignan 1958), pp. 67-75
- R. d'Abadal i de Vinyals, Els primers comtes catalans, Biografies Catalanes: sèrie històrica 1 (Barcelona 1958; 1980)
- R. d'Abadal i de Vinyals, Com Catalunya s'obrí al món mils anys enrera, Episodis de la Història 3 (Barcelona 1960)
- R. d'Abadal i de Vinyals, "La institució comtal carolíngi en la pre-Catalunya del segle IX" in Anuario de Estudios Medievales Vol. 1 (Barcelona 1964), pp. 29-75, repr. in *idem*, Dels Visigots als Catalans, I pp. 181-226
- R. d'Abadal i de Vinyals, "À propos de la «domination» de la maison comtale de Barcelone sur le midi français" in Annales du Midi Vol. 76 (Toulouse 1964), pp. 315-345; transl. as "La «dominació» de la casa comtal de Barcelona sobre el migdia de França" in *idem*, Dels Visigots als Catalans, II pp. 281-309
- R. d'Abadal i de Vinyals, "El domini carolíngi a la marca hispanica (segles IX i X)" in *idem*, Dels Visigots als Catalans, I pp. 139-152
- R. d'Abadal i de Vinyals, "Els orígens del comtat de Pallars-Ribagorça. Els comtes tolosans" in *idem*, Dels Visigots als Catalans, I pp. 241-254
- R. d'Abadal i de Vinyals, "La independència. La divisió de Pallars i Ribagorça", ed. J. Sobrequés i Callicó in Abadal, Dels Visigots als Catalans, I pp. 255-260
- R. d'Abadal i de Vinyals, Dels Visigots als Catalans, ed. J. Sobrequés i Callicó, Estudis i Documents XIII-XIV (Barcelona 1969; 1974)
- R. d'Abadal i de Vinyals, Els Temps i el Regiment del Comte Guifré el Pilós (Barcelona 1989)
- D. Abulafia, A Mediterranean Emporium: the Catalan kingdom of Majorca (Cambridge 1994)
- J.-A. Adell i Gisbert, D. Arumí i Gómez, A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà, M. Lluïsa Cases & A. Roig i Deulofeu, "Sant Andreu de Gurb" in Vigué, Catalunya Romànica II, pp. 211-216
- J.-A. Adell i Gisbert, A. Benet i Clarà & J. Vigué i Viñas, "Castell de Gurb" in Vigué, Catalunya Romànica II, pp. 207-211
- B. Alart (ed.), Cartulaire Roussillonnais (Perpignan 1880)
- E. Albert i Corp, Les Abadesses de Sant Joan: verificació històrica, Episodis de la Història 69 (Barcelona 1965)
- F. X. Altés i Aguiló (ed.), "El diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat, I: Anys 900-999" in Studia Monastica Vol. 36 (Montserrat 1994), pp. 225-303
- F. X. Altés i Aguiló (ed.), "El diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat, II: anys 1000-1077" in Studia Monastica Vol. 37 (Montserrat 1995), pp. 301-394
- J. Alturo i Perucho, L'Arxiu Antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (aproximació històric-lingüística), Textos i Documentos 8-10 (Barcelona 1985), 3 vols
- J. Alturo i Perucho, "La cultura llatina medieval a Catalunya. Estat de la

- qüestió" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 21-48
- J. Alturo i Perucho, "Le statut du scripteur en Catalogne (XIIe-XIIIe siècles)" in Hubert, Poulle & Smith, Le Statut du Scribeur, pp. 41-55.
- C. Amado, "Circulation des biens à l'intérieur de la famille aristocratique de la Gothie au Xe siècle" in Mélanges de l'École Française de Rome: moyen âge Vol. 111 (Rome 1999), pp. 895-910 with résumé p. 982
- M. Anglada i Bayés, A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà & D. Arumí i Gómez, "Sant Vicenç de Vespella" in Vigué, Catalunya Romànica II, p. 230
- M. Anglada i Bayés, A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà, J. Vigué i Viñas, D. Arumí i Gómez & E. Carbonell i Esteller, "Sant Esteve de Granollers de la Plana" in Vigué, Catalunya Romànica II, pp. 216-220
- M. Anglada i Bayés, A. Pladevall i Font, M. Lluïsa Cases, J. Vigué i Viñas, J.-A. Adell i Gisbert & N. Peiris i Pujolar, "Sant Julià de Vallfogona" in Pladevall, Catalunya Romànica X, pp. 445-448
- C. Arbués & J. Oliver, "Vinyes que ja no hi són. Per una arqueologia agrària del domini feudal del treball pagès: les vinyes de Sorre, Montardit (el Pallars Sobirà) i Musser (la Cerdanya)" in Ollich, Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac, pp. 321-337
- M. Aurell i Cardona, "Jalons pour une enquête sur les stratégies matrimoniales des comtes catalans (IXe-XIe s.)" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 281-364
- M. Aurell, Les Noces du Comte: mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213) (Paris 1994)
- M. Aurell, "Pouvoir et parenté des comtes de la marche hispanique (801-911)" in Le Jan, La Royauté et les Élités, pp. 467-480
- A. M. Balaguer, Història de la moneda dels comtats catalans (Barcelona 1999)
- A. M. Balaguer & M. Crusafont i Sabater, "La moneda del comtat d'Osona" in Vigué, Catalunya Romànica II, pp. 105-117, 120, 122 & 124-126
- A. M. Balaguer & M. Crusafont i Sabater, "De les encunyacions carolíngies a l'autonomia monetària" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 463-475
- A. M. Balaguer & M. Crusafont i Sabater, Medieval European Coinage, with a Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge. 6: the Iberian Peninsula (Cambridge forthcoming)
- R. Balzaretto, "The Politics of Property in Ninth-Century Milan: familial motives and monastic strategies in the village of Inzago" in Mélanges de l'École de France: moyen âge Vol. 111 (Rome 1999), pp. 747-770 with résumé p. 980
- C. Baraut (ed.), "Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 1 (Montserrat 1978), pp. 11-182
- C. Baraut (ed.), "Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels

- antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 2 (Montserrat 1979), pp. 78-143
- C. Baraut (ed.), "Set actes més de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 2 (Montserrat 1979), pp. 481-488
- C. Baraut (ed.), "Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 3 (Montserrat 1980), pp. 7-166
- C. Baraut (ed.), "Els documents, dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 4 (Montserrat 1981), pp. 7-186
- C. Baraut (ed.), "Els documents, dels anys 1093-1100, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 7 (Montserrat 1985), pp. 7-218
- C. Baraut, "La data de l'acta de consagració de la catedral carolíngia de la Seu d'Urgell" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 7 (Montserrat 1985), pp. 515-529
- C. Baraut, "La data i el lloc de la mort del Comte Borrell II de Barcelona-Urgell" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 10 (Montserrat 1991), pp. 469-472
- C. Baraut (ed.), "Diplomatari del monestir de Tavèrnoles (segles IX-XIII)" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 12 (Montserrat 1995), pp. 7-414
- A. Barbero, "La integración social de los «hispani» del pirineo oriental al reino carolingio" in P. Gallais & Y.-J. Riou (edd.), Mélanges Offerts à René Crozet, Professeur à l'Université de Poitiers, Directeur du Centre d'Études Supérieures de Civilisation Médiévale, à l'Occasion de son Soixante-dixième Anniversaire, par ses Amis, ses Collègues, ses Élèves et les Membres du C. É. S. C. M. Vol. I (Poitiers 1966), pp. 67-75, repr. in A. Prieto (ed.), Conflictos y Estructuras Sociales en la Hispania Antigua (Madrid 1977), pp. 151-165
- X. Barral i Altet, D Iogna-Prat, A. M. Mundó, J. M. Salrach & M. Zimmermann (edd.), Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil: la Catalogne et la France méridionale autour de l'an mil. Colloque International du D. N. R. S./Generalitat de Catalunya «Hugues Capet 987-1987: la France de l'an mil», Barcelona 2-5 juliol 1987, Col·lecció Actes de Congressos 2 (Barcelona 1991)
- L. Barrau Dihigo & J. Massó Torrents (edd.), Gesta Comitum Barcinonensium: textos llatí i català, Cròniques Catalanes 2 (Barcelona 1925)

- D. Barthélemy, "La mutation féodale a-t-elle eu lieu? (Note critique)" in Annales: Économies, Sociétés, Civilisations Vol. 47 No. 3 (Paris 1992), pp. 767-777
- D. Barthélemy, "Debate: the feudal revolution. I", transl. J. Birrell, in Past and Present No. 152 (Oxford 1996), pp. 196-205
- J. Bastardas, "El català vers l'any mil" in Ollich, Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac, pp. 495-513, with English abstract p. 514.
- C. Batlle, "Els orígens medieval i l'evolució urbana de la Seu d'Urgell" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 2 (1979), pp. 151-152
- R.-H. Bautier, "La prétendue dissidence de l'épiscopat catalan et le faux concile de «Portus» de 887-890" in Bulletin Philologique et Historique (jusqu'à 1610) du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques 1961 (Paris 1963), pp. 477-498
- R. Beer, Los Manuscritos del Monastir de Santa María de Ripoll (Barcelona 1910)
- A. Benet i Clarà, "Ansulf de Gurb cap de la familia Gurb-Queralt" in Ausa: patronato de estudios ausonencs Vol. 8 (Vic 1977), pp. 133-146
- A Benet i Clarà, "Bonfill de Gurb, canonge de Vic" in *idem*, "Sendred de Gurb", pp. 253-254
- A. Benet i Clarà, "Sendred de Gurb" in Ausa: patronato de estudios ausonencs Vol. 8 (Vic 1977), pp. 238-256
- A. Benet i Clarà, "Castells i llinies de reconquesta" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 265-391
- A. Benet i Clarà, "Castells, guàrdies i torres de defensa" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 393-407
- A. Benet i Clarà, La Família Gurb-Queralt (956-1276). Senyors de Sallent, Olò, Avinyó, Manlleu, Voltregà, Queralt i Santa Coloma de Queralt (Sallent 1993)
- A. Benet i Clarà (ed.), Diplomatari de la ciutat de Manresa (segles IX-XI), Col·lecció Diplomatari 6 (Barcelona 1994)
- A. Benet i Clarà, A. Pladevall i Font & J. Vigué i Viñas, 'Castells i viles del Ripollès anteriors al 1300' in Pladevall, Catalunya Romànica X, pp. 26-32
- T. N. Bisson, "Unheroed Pasts: history and commemoration in South Frankland before the Albigensian Crusade" in Speculum Vol. 65 (Cambridge 1990), pp. 281-308
- T. N. Bisson, The medieval crown of Aragon : a short history (Oxford 1986; 1991)
- T. N. Bisson, "RAMON D'ABADAL I DE VINYALS, ed., *Catalunya Carolíngia, I: el domini carolingi a Catalunya, I*. Ed. Jaume Sobrequés i Callicó. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 35.) Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1986. EDUARD JUNYENT I SUBIRÀ, ed., *Diplomatari i Escrits Literaris de l'Abat i Bisbe Oliba*. Ed. Anscari M. Mundó. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 44.) Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992. IGNASI

- PUIG I FERRETÉ, *El Monestir de Santa Maria de Gerri (segles XI-XV), I: estudi històric; II: col.lecció diplomàtica*. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 42/1-2.) Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991. XAVIER BARRAL I ALTET, et al., eds., *Catalunya i França Meridional a l'Entorn de l'Any Mil/La Catalogne et la France Méridionale autour de l'an mil*. Colloque Internationale C. N. R. S., Hugues Capet 987-1987, la France de l'an mil, Barcelona 2-5 juliol 1987. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991. *Symposium Internacional sobre els Orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*. 2 vols. Barcelona: Comissió del Mil.lenni de Catalunya, Generalitat de Catalunya, 1991-1992" in *Speculum: journal of the Mediaeval Academy of America* Vol. 68 (Cambridge 1993), pp. 490-493
- T. N. Bisson, "The Feudal Revolution" in *Past and Present* No. 142 (Oxford 1994), pp. 6-42
- T. N. Bisson, "Debate: the 'Feudal Revolution'. Reply" in *Past and Present* No. 155 (1997), pp. 208-234
- T. N. Bisson, *Tormented Voices: power, crisis and humanity in medieval Catalonia, 1140-1200* (Cambridge MA 1998)
- T. N. Bisson, "La Terre et les Hommes: a programme fulfilled?" in *French History* Vol. 14 (Oxford 2000), pp. 323-345
- J. Blair, "Ecclesiastical Organization and Pastoral Care in Anglo-Saxon England" in *Early Medieval Europe* Vol. 4 (Oxford 1995), pp. 193-212
- P. Bofarull y Mascaró, *Los Condes de Barcelona Vindicados, y Cronología y Genealogía de los Reyes de España considerados como Soberanos Independientes de su Marca. Tomo I: abraza los siete primeros, desde el año 874 al 1035* (Barcelona 1836; 1990)
- J. Bolòs i Masclans, "Camí de Vallfogona", in Pladevall, *Catalunya Romànica X*, pp. 449-450
- J. Bolòs i Masclans, "Aportacions al coneixement de les vies de comunicació" in Udina, *Symposium Internacional*, I pp. 409-436
- J. Bolòs, "Paisatge, poblament i societat a Catalunya entorn de l'any 1000" in Ollich, *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac*, pp. 254-283, with English abstract pp. 285-286
- J. Bolòs i Masclans, A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà & A. de Fluvià i Escorsa, "Castell de Milany" in Pladevall, *Catalunya Romànica X*, pp. 450-459
- P. Bonnassie, *La Catalogne du Milieu du Xe à la Fin du XIe Siècle: croissance et mutations d'une société* (Toulouse 1975, 1976), 2 vols; II pp. 781-829 transl. J. Birrell as "The Noble and the Ignoble: a new nobility and a new servitude in Catalonia at the end of the eleventh century" in Bonnassie, *From Slavery to Feudalism*, pp. 196-242
- P. Bonnassie, "Du Rhône à la Galice: genèse et modalités du régime féodale" in *Structures Féodales et Féodalisme dans l'Occident Méditerranéen (Xe-XIIIe siècle)*: Colloque Internationale organisée par le Centre Nationale de Recherche Scientifique et l'École Française de Rome (Rome 1980), pp. 17-56, transl. J. Birrell as "From the Rhône to Galicia: origins and modalities of the

feudal order" in Bonnassie, Slavery to Feudalism (Cambridge 1991), pp. 104-131

- P. Bonnassie, "Survie et extinction du régime esclavagiste dans l'occident du haut moyen âge (IV-XI s.)" in Cahiers de Civilisation Médiévale Vol. 28 (Poitiers 1985), pp. 307-343, transl. J. Birrell as "The Survival and Extinction of the System of Slavery in the Early Medieval West, fourth to eleventh centuries" in Bonnassie, Slavery to Feudalism, pp. 1-59
- P. Bonnassie, "Sur la formation du féodalisme catalan et sa première expansion (jusqu'à 1050 environ)" in Portella, Formació i Expansió, pp. 7-26 with Catalan summary p. 523, Castilian summary p. 529 & English summary p. 555, transl. J. Birrell as "The Formation of Catalan Feudalism and its Early Expansion" in Bonnassie, Slavery to Feudalism, pp. 149-169
- P. Bonnassie, From Slavery to Feudalism in South-Western Europe, transl. J. Birrell (Cambridge 1991)
- P. Bonnassie, "Nouveautés linguistiques et mutations économique-sociales dans la Catalogne des IXe-XIe siècles" in M. Banniard (ed.), Langages et Peuples d'Europe: cristallisation des identités romanes et germanique. Colloque International organisé par le Centre d'Art et Civilisation Médiévale de Conques et l'Université de Toulouse-le-Mirail (Toulouse-Conques, juillet 1997), Méridiennes 5 (Toulouse 2002), pp. 47-66
- P. Bonnassie & P. Guichard, "Les communautés rurales en Catalogne et dans le pays valencien (IXe-XIVe siècle)" in Les Communautés Villageoises en Europe Occidentale du Moyen Âge aux Temps Modernes, Flaran 4 (Auch 1982), pp. 79-115, transl. J. Birrell as "Rural Communities in Catalonia and Valencia (from the ninth to the fourteenth centuries)" in Bonnassie, From Slavery to Feudalism, pp. 243-287
- F. Bougard, "Avant-propos" in Mélanges de l'École Française de Rome: moyen âge Vol. 111 (Rome 1999), p. 487
- J. A. Bowman, Shifting Landmarks: property, proof, and dispute in Catalonia around the year 1000, Conjunctions of Religion and Power in the Medieval Past (Ithaca 2004)
- L. E. Boyle, "Diplomatic", in J. Powell (ed.), Medieval Studies: an introduction (Syracuse NY 1976), pp. 69-101
- D. Bramon (ed./transl.), De quan erem o no musulmans: textos del 713 al 1000. Continuació de l'obra de J. M. Millàs i Vallicrosa (Vic 2000)
- W. Brown, "When Documents are Destroyed or Lost: lay people and archives in the early middle ages" in Early Medieval Europe Vol. 11 (Oxford 2002), pp. 337-366
- M. Cabré i Pairet, "«*Deodicatae*» y «*Deovotae*». La regulación de la religiosidad femenina en los condados catalanes, siglos IX-XI" in A. Muñoz Fernández (ed.), Las Mujeres en el Cristianismo Medieval: imágenes, teóricas y cauces de actuación religiosa, Colección Laya 5 (Madrid 1989), pp. 169-182
- E. Cambridge & D. Rollason, "Debate: the pastoral organization of the Anglo-Saxon Church. A Review of the 'Minster Hypothesis'", in Early Medieval

- Europe Vol. 4 (Oxford 1995), pp. 87-104
- J. Campbell, "The Sale of Land and the Economics of Power in Early England: problems and possibilities" in Haskins Society Journal Vol. 1 (London 1989), pp. 23-37
- J. Camprubí i Sensada, "La indivisibilitat del bloc comtal Cerdano-Berguedà en època d'Oliba (Cabreta) i dels seus fills (finals del segle X inici de l'XI)" in Ollich, Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac, pp. 151-161
- A. Canellas López, Diplomàtica Hispano-Visigoda, Publicaciones del Institución «Fernando el Católico» 730 (Zaragoza 1979)
- F. Carreras y Candi, "Lo Montjuích de Barcelona" in Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona Vol. 8 No. 4 (Barcelona 1906), pp. 200-449
- S. Castellanos, "The Political Nature of Taxation in Visigothic Spain" in Early Medieval Europe Vol. 12 (Oxford 2004), pp. 201-228
- S. Castellanos & I. Martín Viso, "The Local Articulation of Central Power in the North of the Iberian Peninsula (500-1000)" in Early Medieval Europe Vol. 13 (Oxford 2005), pp. 1-41
- F. Caula, El Règim Senyorial a Olot (Olot 1935)
- E. Cauvet, "Étude historique sur l'établissement des espagnols dans la Septimanie aux VIIIe et IXe siècle et sur la fondation de Fontjoncouse par l'espagnol Jean au VIIIe siècle" in Bulletin de la Commission Archéologique et Littéraire de l'Arrondissement de Narbonne Vol. 1 (Narbonne 1877), pp. 343-520; repr. *separatim* (Montpellier 1898)
- C. J. Chandler, "Between Court and Counts: Carolingian Catalonia and the *aprisio* grant, 778-897" in Early Medieval Europe Vol. 11 (Oxford 2002), pp. 19-44
- P. Chaplais, "The Origin and Authenticity of the Royal Anglo-Saxon Diploma" in Journal of the Society of Archivists Vol. 3 (London 1965), pp. 48-61; repr. in Ranger, Prisca Munimenta, pp. 28-42
- P. Chaplais, "Some Early Anglo-Saxon Diplomas on Single Sheets: originals or copies?" in Journal of the Society of Archivists Vol. 3 (London 1968), pp. 315-336; repr. in Ranger, Prisca Munimenta, pp. 63-87
- A. Christys, Christians in al-Andalus (711-1000) (Richmond 2002)
- S. Coates, "The Bishop as Benefactor and Civil Patron: Alcuin, York and episcopal authority in Anglo-Saxon England" in Speculum Vol. 71 (Cambridge 1996), pp. 529-558
- J. Coll i Castanyer, "Els vescomtes de Girona" in Annals de l'Institut d'Estudis Gironins Vol. 30 (Girona 1989), pp. 39-98
- R. Collins, "Charles the Bald and Wifred the Hairy" in M. T. Gibson, J. L. Nelson (edd.), Charles the Bald: court and kingdom. Papers Based on a Colloquium held in London in April 1979, British Archaeological Reports (International Series) Vol. 101 (Oxford 1981), pp. 169-188, repr. in *idem*, Charles the Bald: court and kingdom (Aldershot 1990), pp. 170-189

- R. Collins, "*Sicut lex Gothorum continet: law and charters in 9th- and 10th-century León and Catalonia*" in English Historical Review Vol. 100 (London 1985), pp. 489-512, repr. in *idem*, Law, Culture and Regionalism, V
- R. Collins, "Visigothic Law and the Settlement of Disputes in early medieval Spain" in Davies & Fouracre, Settlement of Disputes, pp. 85-104, repr. in Collins, Law, Culture and Regionalism, VI
- R. Collins, "Literacy and Laity in Early Medieval Spain" in R. McKitterick (ed.), The Uses of Literacy in Early Medieval Europe (Cambridge 1990), pp. 109-133, repr. in Collins, Law, Culture and Regionalism in Early Medieval Spain, XV
- R. Collins, Law, Culture and Regionalism in Early Medieval Spain (Aldershot 1992)
- R. Collins, Early Medieval Spain: unity in diversity, 400-1000, 2nd edn. (Basingstoke 1995)
- I de la Concha y Martínez, La "Presura". La Ocupación de Tierras en los primeros siglos de le Reconquista, Publicaciones del Instituto Nacional de Estudios Jurídicos Serie 3ª: Monografías de Derecho Español 4 (Madrid 1946)
- L. G. Constans i Serrats (ed.), Diplomatari de Banyoles, ed. J. Fort i Olivella, Vols I-II (Banyoles 1985, 1987), 2 vols of 7
- J. Danès i Torras (ed.), "Documents comunicats" in Analecta Montserratensia Vol. 5 (Montserrat 1922), pp. 441-444
- W. Davies, Small Worlds: the village community in early medieval Brittany (London 1988)
- W. Davies & P. Fouracre (edd.), The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe (Cambridge 1986)
- C. Devic & J. Vaissete, Histoire Générale de Languedoc avec les Notes et les Pièces Justificatives. Édition accompagnée de dissertations et actes nouvelles, contenant le recueil des inscriptions de la province antiques et du moyen âge, des planches, des cartes géographiques et des vues des monuments, aug. E. Mabille, E. Barry, E. Roschach & A. Molinier & ed. M. E. Dulaurier, Vol. II (Toulouse 1875; Osnabrück 1973)
- C. Devic & J. Vaissete, Histoire Générale de Languedoc avec les Notes et les Pièces Justificatives. Édition accompagnée de dissertations et actes nouvelles, contenant le recueil des inscriptions de la province antiques et du moyen âge, des planches, des cartes géographiques et des vues des monuments, rev. E. Mabille, E. Barry, E. Roschach & A. Molinier & ed. M. E. Dulaurier, Vol. V (Toulouse 1875; Osnabrück 1973)
- G. Duby, La Société aux XIe et XIIe Siècles dans la Région Mâconnaise, Bibliothèque Générale de l'École Pratique des Hautes Études, VIe Section, 2nd edn. (Paris 1971)
- G. Duby (presiding), "Table ronde" in La Croissance Agricole du Haut Moyen Âge: chronologie, modalités, géographie. Dixième Journées Internationales d'Histoire, 9, 10, 11, Septembre 1988, Flaran 10 (Auch 1990), pp. 181-203

- J. Dufour, "Obéissance respective des Carolingiens et des Capétiens (fin Xe siècle-début XIe siècle)" in Barral *et al.*, Catalunya i França, pp. 21-44
- C. Du Fresne Du Cange (ed.), Glossarium mediae at infimae latinitatis, re-ed. L. Favre (Paris 1938), Vol. VII
- A. Dupont, "L'aprision et le régime aprisionnaire dans le midi de la France (fin du VIIIe-début du Xe siècle)" in Le Moyen Âge: revue d'histoire et de philologie Vol. 71, 4th Series Vol. 20 (Bruxelles 1965), pp. 179-213 & 385-399
- P. E. Dutton (ed./transl.), Charlemagne's Courtier: the complete Einhard (Peterborough ON 1998)
- O. Engels, "Die weltliche Herrschaft des Bischofs von Ausona-Vich (869-1315)" in J. Vincke (ed.), Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens Vol. XXIV (Münster 1968), pp. 1-40
- O. Engels, "Der Weltklerus und das Pfarrnetz" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 477-490, transl. as "El Clero Secular y la Red de Parroquias", *ibid.*, II pp. 267-280
- M. de Epalza, "Descabdellament polític i militar dels musulmans a terres catalanes (segles VIII-IX)" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 49-80
- A. Fabregà i Grau (ed.), Diplomatari de la Catedral de Barcelona: documents dels anys 844-1260. Volum I: documents dels anys 844-1000, Fonts Documentals 1 (Barcelona 1995)
- G. Feliu i Montfort, "Sant Joan de les Abadesses i el repoblament del Vallès" in Miscel·lània Fort i Cogul. Història Monàstica Catalana. Història del Camp de Tarragona (Montserrat 1984), pp. 129-135
- G. Feliu i Montfort, "Sant Joan de les Abadesses: algunes precisions sobre l'acta judicial del 913 i el poblament de la vall" in S. Claramunt & M. T. Ferrer i Mallol (edd.), Homenatge a la Memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez. Aplecs d'estudis del seus Deixebles i Col·laboradors (Barcelona 1989), pp. 421-434
- G. Feliu i Montfort, "Societat i Econòmia" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 81-115
- G. Feliu, "Alguns exemples de manipulacions falsificadores en documents altmedievals catalans" in Homenatge al Prof. José Ramón Juliá Viñamata, Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia Vol. 23/24 (Barcelona 2003), pp. 51-68, with English abstract p. 51
- G. Feliu i Montfort & J. M. Salrach (edd.), Els pergamins de l'arxiu comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I: estudi i edició, Col·lecció Diplomatari 18-20 (Barcelona 1999), 3 vols
- L. Feller, "Précaires et livelli: les transferts patrimoniaux *ad tempus* en Italie" in Mélanges de l'École Française de Rome: moyen âge Vol. 111 (Rome 1999), pp. 725-746
- H. Fichtenau, "La situation des études de diplomatie en Autriche" in Bibliothèque de l'École des Chartes Vol. 119 (Paris 1961), pp. 21-31, transl. as "Zur Lage der Diplomatie in Österreich" in *idem*, Beiträge zur Mediävistik: ausgewählte Aufsätze. II: Urkundenforschung (Stuttgart 1977), pp. 1-17

- R. A. Fletcher, "Reconquest and Crusade in Spain c. 1050-1150" in Transactions of the Royal Historical Society 5th Series Vol. 37 (London 1987), pp. 31-47
- E. Florez, España Sagrada Vol. XLIII, edd. A. Merino & J. de la Canal (Madrid 1819)
- J. M. Font Rius (ed.), Cartas de Población y Franquicias de Cataluña Vol. I, Instituto de Historia «Jerónimo Zurita», Escuela de Estudios Medievales Textos 36/Publicaciones de la Sección de Barcelona 17 (Madrid 1969)
- J. M. Font i Rius, "La comunitat local o veïnal" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 491-576
- J. M. Font i Rius, M. Mundó i Marcet, M. Riu i Riu, F. Udina i Martorell, J. Vernet i Ginés, Procés d'independència de Catalunya (ss. VIII-XI). La fita del 988, Textos i Documentos 5 (Barcelona 1999)
- E. Fort i Cogul (ed.), II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català, Sant Joan de les Abadesses 1970 II, Scriptorium Populeti 9 (Poblet 1974)
- P. Fouracre, "'Placita' and the Settlement of Disputes in Later Merovingian France" in Davies & Fouracre, Settlement of Disputes, pp. 23-43
- P. Freedman, The Diocese of Vic: tradition and regeneration in medieval Catalonia (New Brunswick 1983), online at <http://libro.uca.edu/vic/vic.htm>, last modified 16th August 2000 as of 11th May 2005
- P. Freedman, "The Symbolic Implications of the Events of 985-988" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 117-129
- P. Freedman, The Origins of Peasant Servitude in Catalonia, Cambridge Iberian and Latin American Studies (Cambridge 1991)
- P. Freedman & A. J. Kosto, Bibliography for the History of Medieval Catalonia, online at <http://www.columbia.edu/~ajk44/catbib/>, last modified June 2001 as of 10th May 2005
- A. Galera i Pedrosa (ed.), Diplomatari de la vila de Cardona, anys 966-1276: Arxiu Parroquial de Sant Miquel i Sant Vicenç de Cardona, Arxiu Abacial de Cardona, Arxiu Històric de Cardona, Arxius Patrimonials de les masies Garriga de Bergus, Pala de Coma i Pinell, Col·lecció Diplomatariis 15 (Barcelona 1998)
- P. de Gayangos (transl.), The History of the Mohammedan Dynasties in Spain; extracted from the Nafhu-t-Tib min Ghosni-l-Andalusi-r-Rattib wa Tarikh Lisánu-d-Dín Ibni-l-Khattib, by Ahmed ibn Mohammed al-Makkari, a native of Telemsán (London 1840-1843), 2 vols
- P. J. Geary, Phantoms of Remembrance: remembering and forgetting in the tenth and eleventh centuries (Princeton 1985)
- P. J. Geary, "Land, Language and Memory in Europe 700-1100" in Transactions of the Royal Historical Society 6th Series Vol. 9 (Cambridge 1999), pp. 169-184
- P. J. Geary, "Monastic Memory and the Mutation of the Year Thousand" in B. Rosenwein & S. Farmer (edd.), Monks and Nuns, Saints and Outcasts: Essays in honor of Lester K. Little (New York 2000), pp. 19-36

- P. J. Geary, "Oblivion between Orality and Textuality" in G. Althoff, J. Fried & P. J. Geary (edd.), Medieval concepts of the past. Ritual, memory, historiography (Cambridge 2002), pp. 111-122
- R. Ginebra & R. Ordeig, "Índex alfabètic de noms" in Ordeig, Catalunya Carolíngia IV, Pt. 3, pp. 1355-1563
- G. Gonzalvo i Bou, "Les assemblees comtals: una aproximació historiogràfica" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 9-17
- M. S. Gros i Pujol, "L'arxiu del monestir de Sant Joan de les Abadesses: notícies històriques i regesta dels documents dels anys 995-1115" in Fort, II Col·loqui, II pp. 87-128, with English summary pp. 423-424
- M. S. Gros i Pujol, "Els textos d'ensenyament en l'escola catedral de Vic al Segle XI" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 19-26
- M. S. Gros i Pujol, "Làmines" in Junyent, Diplomatari de la Catedral de Vic fasc 5, pp. 681-682
- B. Guérard (ed.), Cartulaire de l'Abbaye de Saint-Victor de Marseille (Paris 1857), 2 vols
- O. Guyotjeannin, J. Pycke & B.-M. Tock, La Diplomatie Médiévale (Turnhout 1993)
- K. Hampe (ed.), "Einharti Epistolae" in E. Dümmler, K. Hampe & A. de Hirsch-Gereuth (edd.), Epistolae Karolini Aevi III, Monumenta Germaniae Historica (Epistolae) V (Berlin 1899; 1995)
- K. Heidecker, "The Saint Gall charters revisited: an opportunity for rewriting the diplomatics of the Carolingian private charter", paper presented in the session 'An Exemplary Case for Studying Literacy in the Carolingian Period: towards a new edition of the Saint Gall charters', International Medieval Congress, Leeds, 13th July 2005
- H. Hoffmann (ed.) Richer von Saint-Remi: Historiae, Monumenta Germaniae Historica (Scriptores) XXXVIII (Hannover 2000)
- E. M. C. van Houts, "Gender and Authority of Oral Witnesses in Europe (800-1300)" in Transactions of the Royal Historical Society 6th Series Vol. 9 (Cambridge 1999), pp. 201-219
- M.-C. Hubert, E. Poulle & M. H. Smith (edd.), Le Statut du Scribe au Moyen Âge. Actes du XIIe Colloque Scientifique du Comité Internationale de Paléographie Latine (Cluny, 17-20 Juillet 1998), Matériaux pour l'Histoire publiées par l'École des Chartes 2 (Paris 2000)
- Ibn Hawqal, Configuración del mundo (fragmentos alusivos al Magreb y España), transl. M. J. Romani Suay (Valencia 1971)
- A. Iglesia Ferreirós, "El derecho en la Cataluña altomedieval" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 27-34
- M. Innes, "Kings, Monks and Patrons: political identities and the Abbey of Lorsch" in Le Jan, La Royauté et les Élités, pp. 301-324
- M. Innes, State and Society in the Early Middle Ages: the middle Rhine valley

400-1000, Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 4th Series 47 (Cambridge 2000)

- M. Innes, "A Place of Discipline: Carolingian courts and aristocratic youth" in C. Cubitt (ed.), Court Culture in the Early Middle Ages: the proceedings of the first Alcuin conference, Studies in the Early Middle Ages 3 (Turnhout 2003), pp. 59-76
- C. Insley, "Rhetoric and Ritual in Late Anglo-Saxon Charters", paper presented in the session "Action and the Written Word in the Middle Ages, I", International Medieval Congress, Leeds, 13th July 2005
- J. Jarrett, "Power over Past and Future: Abbess Emma and the Nunnery of Sant Joan de les Abadeses" in Early Medieval Europe Vol. 12 (Oxford 2004), pp. 229-258
- E. Junyent i Subira (ed.), El Diplomatarí de la Catedral de Vic, segles IX i X, ed. R. Ordeig i Mata (Vic 1980-1996), 5 fascs
- E. Junyent i Subirà (ed.), Diplomatarí i Escrits Literaris de l'Abat i Bisbe Oliba, ed. A. M. Mundó, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica XLIV (Barcelona 1992)
- S. E. Kelly, S. M. Miller (edd.), "The Electronic Sawyer: an online version of the revised edition of Sawyer's Anglo-Saxon Charters section one [S 1-1602]", online at: <http://www.trin.cam.ac.uk/chartwww/eSawyer.99/eSawyer2.html>, last modified 3rd May 1999 as of 11th May 2005
- S. D. Keynes, The Diplomas of King Æthelred the 'Unready' (978-1016): a study in their use as historical evidence, Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 3rd Series 13 (Cambridge 1980)
- P. D. King, Law and Society in Visigothic Spain, Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 3rd Series 5 (Cambridge 1972)
- H.-H. Kortüm, Zur Päpstliche Urkundensprache im frühen Mittelalter: die päpstlichen Privilegien 896-1046, Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 17 (Sigmaringen 1995)
- A. J. Kosto, "Oliba, Peacemaker" in Ollich, Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac, pp. 135-149
- A. J. Kosto, Making Agreements in Medieval Catalonia: power, order and the written word, 1000-1200, Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 4th Series 51 (Cambridge 2001)
- A. J. Kosto, "Reasons for Assembly in Catalonia and Aragón, 900-1200" in P. S. Barnwell & M. Mostert (edd.), Political Assemblies in the Earlier Middle Ages, Studies in the Middle Ages 7 (Turnhout 2003), pp. 133-148
- A. J. Kosto, "Laymen, Clerics and Documentary Practices in the Early Middle Ages: the example of Catalonia" in Speculum Vol. 80 (Cambridge 2005), pp. 44-74
- F. Kurze (ed.), Annales regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi, Monumenta Germaniae Historica (Scriptores Rerum Germanicum in usum scholarum separatim editi) VI

- (Hannover 1895; 1950)
- J. Lalinde Abadía, "Godos, hispanos y hostolenses en la órbita del rey de los Francos" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 35-74
- H. P. Lattin (transl.), The Letters of Gerbert with his Papal Privileges as Sylvester II, translated with an introduction, Records of Civilisation: sources and studies 60 (New York 1961)
- R. Le Jan (ed.), La Royauté et les Élités dans l'Europe Carolingienne (début IXe siècle aux environs de 900) (Villeneuve de l'Ascq 1998)
- L. Levillain, F. Grat, J. Vieillard & S. Clemencet (edd.), Annales de Saint-Bertin, Société de l'Histoire de France 470 (Paris 1964)
- E. Magnou-Nortier, A. M. Magnou (edd.), Recueil des Chartes de l'Abbaye de la Grasse tome I: 779-1119, Collection de documents inédits sur l'histoire de France: section de l'histoire médiévale et de philologie, Série in 8vo 24 (Paris 1996)
- E. Manzano Moreno, "Christian-Muslim Frontier in al-Andalus: idea and reality" in D. Agius & R. Hitchcock (edd.), Arab Influence upon Medieval Europe (Reading 1994), pp. 83-96
- E. Manzano Moreno, "The Creation of a Medieval Frontier: Islam and Christianity in the Iberian Peninsula, eighth to twelfth centuries" in D. Power & N. Standen (edd.), Frontiers in Question: Eurasian borderlands, 700-1700 (London 1999), pp. 32-52
- P. de Marca, Marca Hispanica sive Limes Hispanicus, hoc est geographica & historica descriptio cataloniæ, ruscinonis, & circumiacentium populorum, ed. É. Baluze (Paris 1688; Barcelona 1972; 1989)
- J. M. Marqués (ed.), Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona: s. IX-XIV Vol. I, Col·lecció Diplomataris 1 (Barcelona 1993)
- J. Marqués Casanovas, "Domna Ranlón, ilustre dama gerundense de mil años atras" in Anales del Instituto de Estudios Gerundenses Vol. 15 (Girona 1962), pp. 317-329
- R. Martí, "La integració a l'«alou feudal» de la Seu de Girona de les terres beneficiades pel «règim dels hispans». Els casos de Bàscara i Ullà, segles IX-XI" in Portella, Formació i Expansió del Feudalisme Català, pp. 49-63 with English summary p. 556
- R. Martí, "Delà, Cesari i Ató, primers arquebisbes dels comptes-prínceps de Barcelona (951-953/981)" in Analecta Sacra Tarraconensia Vol. 67 (Tarragona 1994), pp. 369-386
- R. Martí (ed.), Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100): estudi i edició, Col·lecció Diplomataris 13 (Barcelona 1998)
- J. M. Martí Bonet, "Las pretensiones metropolitanas de Cesáreo, Abad de Santa Cecilia de Montserrat" in Anthologica Annuæ Vol. 21 (Roma 1974), pp. 157-182
- J. Masdeu, St. Joan de les Abadesses: resum historic (Vic 1926)

- R. McKitterick (ed.), The New Cambridge Medieval History Vol. II: c. 700-c. 900 (Cambridge 1995)
- J. M. Millas Vallicrosa "Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia" in Quaderns d'Estudi del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Barcelona Vol. 14 (Barcelona 1922), pp. 125-161
- F. Miquel Rosell (ed.), Liber feudorum maior: cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón Vol. I, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Barcelona, Textos y Estudios de la Corona de Barcelona 1 (Barcelona 1945)
- F. Monsalvatje y Fossas, La Baronia de Santa Pau, Noticias Históricas Vol. III (Olot 1892)
- F. Monsalvatje y Fossas (ed.), Colección Diplomática del Condado de Besalú, Noticias Históricas Vols XI-XIII, XV & XIX (Olot 1901-1909), 5 vols
- F. Monsalvatje y Fossas, El Obispado d'Elna, Noticias Históricas Vols XXI-XXIV (Olot 1911-1915), 4 vols.
- H. Mordek, "Karolingische Kapitularien" in *idem* (ed.), Überlieferung und Geltung der Normativer Texte des frühen und hohen Mittelalters (Sigmaringen 1986), pp. 25-50
- E. Morera Llauro, Tarragona Cristiana: historia del arzobispado de Tarragona y de territoria de su província (Cataluña Nueva) (Tarragona 1954-1955), 3 vols
- J. Morera Sabater, "Un conato de secesión eclesiástica en la marca hispánica en el siglo IX" in Anales del Instituto de Estudios Gerundenses Vol. 15 (Girona 1962), pp. 293-315
- E. Müller-Mertens, Karl der Grosse, Ludwig der Fromme, und die Freien. Wer waren die Liberi Homines der Karolingischen Kapitularien (742/743-832)? Ein Beitrag zur Sozialgeschichte und Sozialpolitik des Frankenreiches, Forschungen zur Mittelalterlichen Geschichte 10 (Berlin 1963)
- A. M. Mundó, "Regles i observances monàstiques a Catalunya" in Fort, II Col·loqui, II pp. 7-24, with English summary p. 421
- A. M. Mundó, "Notas para una historia de la escritura visigótica en su periodo primitivo" in Bivium: Homenaje a Manuel Cecilio Díaz y Díaz (Madrid 1983), pp. 175-196
- A. M. Mundó, "Els manuscrits del «*Liber Iudiciorum*» de les comarques gironines" in Portella, Formació i Expansió del Feudalisme Català, pp. 77-86, with English summary p. 556
- A. M. Mundó, "Le statut du scribeur en Catalogne du IXe au XIe siècle" in Hubert, Poulle & Smith, Le Statut du Scribeur, pp. 21-28
- J. L. Nelson, "Public 'Histories' and Private History in the Work of Nithard" in Speculum Vol. 65 (1985) pp. 251-293; repr. in *eadem*, Politics and Ritual in Early Mediaeval Europe (London 1986), pp. 195-237
- J. L. Nelson, "Dispute Settlement in Carolingian West Francia" in Davies & Fouracre, The Settlement of Disputes, pp. 45-63, repr. in *eadem*, The Frankish

- World 750-900 (London 1996), pp. 51-74
- J. L. Nelson (transl.), The Annals of St-Bertin (Manchester 1991)
- J. L. Nelson, "The Frankish Kingdoms, 814-898: the West" in McKitterick, New Cambridge Medieval History II, pp. 110-148
- J. L. Nelson, "Kingship and Royal Government" in McKitterick, New Cambridge Medieval History, pp. 383-430
- J. F. Niermeyer (ed.), Mediae Latinitatis lexicon minus, ed. C. van de Kieft (Leiden 1976)
- I. Ollich i Castanyer (ed.), Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el seu Temps: Catalunya i Europa a la Fi del 1r Mil·lenni, Vic-Ripoll, 10-13 de Novembre de 1999 (Vic 1999)
- H. Omont (ed.), "Diplômes carolingiens, bulle sur papyrus de Pape Benoît VIII et autres documents concernant les abbayes d'Amer et de Camprodon en Catalogne (843-1017)" in Bibliothèque de l'École des Chartes: revue d'érudition consacrée spécialement à l'étude du moyen âge Vol. 65 (Paris 1904), pp. 364-388
- R. Ordeig i Mata, "Ató, bisbe i arquebisbe de Vic (957-971), antic arxiprest-ardiaca de Girona" in Studia Vicensia Vol. 1 (Vic 1989), pp. 61-97
- R. Ordeig i Mata, "La consagració i la dotació d'esglésies a Catalunya en les segles IX-XI" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 85-101
- R. Ordeig i Mata (ed.), Les dotaties de les esglésies de Catalunya: (segles IX-XII), Estudis Històrics: Diplomataris 1-5 (Vic 1993-1994), 3 vols in 5
- R. Ordeig i Mata, "Dades referents al comte Oliba Cabreta" in Estudis d'història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el centenari del seu naixement, Estudis Universitaris Catalans Vol. 30 (Barcelona 1994), pp. 25-40
- R. Ordeig i Mata (ed.), Catalunya Carolíngia IV: els comtats de Osona i Manresa, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica LIII (Barcelona 1999), 3 vols
- G. Orriols i Puig, A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà, "Casal de Vilagelans" in Vigué, Catalunya Romànica II, pp. 235-237
- P. Ourliac, "Dominique Barthélemy. – La Société dans le Comté de Vendôme de l'An Mil au XIVe Siècle" in Revue Historique du Droit Français et Étranger Vol. 72 (Paris 1994), pp. 576-579
- M. Pagès i Paretès, "El marc històric" in Pladevall, Catalunya Romànica X, pp. 17-25, 32-37 & 41-62
- X. Pérez i Gómez (ed.), Diplomataris del Cartoixa de Montalegre (segles X-XII), Col·lecció Diplomataris 14 (Barcelona 1998)
- A. Petrucci, "The Illusion of Authentic History: documentary evidence" in *idem*, Writers and Readers in Medieval Italy. Studies in the History of Written Culture, transl. C. Radding (Yale 1995), pp. 236-250
- A. Pladevall (ed.), Catalunya Romànica X: el Ripollès, ed. J. Vigué (Barcelona 1987)

- A. Pladevall i Font, J.-A. Adell i Gisbert & X. Barral i Altet, "Santa Maria de Ripoll" in Pladevall, *Catalunya Romànica X*, pp. 206-275 & 332-334
- A. Pladevall i Font, J.-A. Adell i Gisbert, R. Bastardes i Parera & J. Bracons i Clapés, "Sant Pere de Ripoll" in Pladevall, *Catalunya Romànica X*, pp. 335-343
- A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà & M. Pagès i Paretas, "El marc històric" in Vigué, *Catalunya Romànica II*, pp. 24-45, 49-63, 68-71, 76-77 & 85-104
- A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà & J. Vigué i Viñas, "Sant Cristòfol de Vespella" in Vigué, *Catalunya Romànica II*, pp. 229-230
- A. Pladevall i Font, M. Lluïsa Cases & J. Vigué i Viñas, "Esglésies del Ripollès anteriors al 1300", in Pladevall, *Catalunya Romànica X*, pp. 39-41
- A. Pladevall i Font, N. Peiris i Pujolar, J.-A. Adell i Gisbert, X. Barral i Altet, R. Bastardes i Parera & R. M. Martín i Ros, "Sant Joan de les Abadesses", in Pladevall, *Catalunya Romànica X*, pp. 354-410
- A. Pladevall i Font, J. Sarri i Vilageliu, A. Benet i Clarà & D. Arumí i Gómez, "Santa Maria de Palou" in Vigué, *Catalunya Romànica II*, pp. 230-235
- J.-P. Poly & E. Bournazel, *La Mutation Féodale: Xe-XIIe siècles* (Paris 1980, 2nd edn. 1992), 1st edn. transl. C. Higgit as *The Feudal Transformation* (New York 1991)
- J.-P. Poly & E. Bournazel, "Que faut-il préférer au «mutationisme»? " in *Revue historique de droit français et étranger* Vol. 72 No. 3 (Paris 1994), pp. 401-412
- S. Ponce i Vivet (ed.), *Gurb, un poble arrelat a la terra* (Barcelona 2003)
- Pontificum Romanorum Diplomata Papyracea quae Supersunt in Tabulariis Hispaniae Italiae Germaniae phototypice expressa iussu Pii PP. XI* (Roma 1929)
- J. Portella i Comas (ed.), *La Formació i Expansió del Feudalisme Català: actes del col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985). Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal, Estudi General: revista del Col·legi Universitari de Girona, Universitat Autònoma de Barcelona* Nos. 5-6 (Girona 1986)
- C. U. Pössel, "Symbolic communication and the negotiation of power at Carolingian regnal assemblies, 814-840" (Ph.D. thesis, University of Cambridge 2004)
- E. Pruença i Bayona (ed.), *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*, ed. J. M. Marquès, Col·lecció Diplomatari 7 (Barcelona 1995)
- P. Puig i Ustrell (ed.), *El Monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels Segles X i XI: estudi i edició*, Col·lecció Diplomatari 8-10 (Barcelona 1995), 3 vols
- F. Ranger (ed.), *Prisca Munimenta: studies presented to Dr. A. E. J. Hollander* (London 1973)
- T. Reuter, "Debate: the 'Feudal Revolution'. III" in *Past and Present* No. 155 (Oxford 1997), pp. 177-195
- T. Reuter (ed.), *The New Cambridge Medieval History Vol. III: c. 900-c. 1024*

(Cambridge 1999)

- S. Reynolds, Fiefs and Vassals: the medieval evidence reinterpreted (Oxford 1994)
- J. Rius (ed.), Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés Vol. I (Barcelona 1945)
- J. Rius Serra (ed.), Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés Vol. II (Barcelona 1946)
- J. M. Rius i Serra (ed.), Cartulario del Monasterio de «San Cugat del Vallés» vol. IV: Índices, ed. F. Udina i Martorell (Madrid 1981)
- B. Rosenwein, To Be The Neighbor of Saint Peter: the social meaning of Cluny's property, 909-1049 (Ithaca 1989)
- B. H. Rosenwein, "Property Transfers and the Church, eighth to eleventh centuries: an overview" in Mélanges de l'École Française de Rome: moyen âge Vol. 111 (Rome 1999), pp. 563-575 with résumé p. 978
- M. Rovira, "Un bisbe d'Urgell del segle X: Radulf" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 3 (Montserrat 1980), pp. 167-184
- M. Rovira i Sola, "Noves dades sobre els primers vescomtes d'Osona-Cardona" in Ausa: patronato de estudios ausonencs Vol. 9 No. 98 (Vic 1981), pp. 249-260
- J. M. Salrach i Marés, "El comte Guifré I de Besalú i la revolta de 957: contribució a l'estudi de la noblesa catalana del segle X" in Amics de Besalú i el seu Comtat (edd.), II Assemblea d'Estudis sobre el Comtat de Besalú (Olot 1973), pp. 3-36
- J. M. Salrach, "El bisbe-comte Miró Bonfill i la seva obra de fundació i dotació de monestirs" in Fort, II Col·loqui, II pp. 57-81, with English summary pp. 422-423
- J. M. Salrach i Marés, El Procés de Formació Nacional de Catalunya (segles VIII-IX), Llibres de l'Abast 136 & 137 (Barcelona 1978), 2 vols
- J. M. Salrach, "El comte-bisbe Miró Bonfill i l'acta de consagració de Ripoll de l'any 977" in Estudis de Llengua i Literatura Catalanes Oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari IV, Estudis Universitaris Catalans, Vol. 26 (3ª època, Vol. 4) (Barcelona 1984), pp. 303-318
- J. M. Salrach, "Défrichement et croissance agricole dans la Septimanie et le Nord-Est de la péninsule ibérique" in La Croissance Agricole du Haut Moyen Âge: chronologie, modalités, géographie. Dixième Journées Internationales d'Histoire, 9, 10, 11, Septembre 1988, Flaran 10 (Auch 1990), pp. 133-151
- J. M. Salrach, "Entre l'estat antic i feudal. Mutacions socials i dinàmica polític-militar a l'occident carolingi i als comtats catalans" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 191-251
- J. Samsó, "Cultura científica arab i cultura científica llatina a la Catalunya altmedieval: el monestir de Ripoll i el naixement de la ciència catalana" in Udina, Symposium Internacional, I pp. 253-269

- D. Sangés (ed.), "Recull de documents del segle XI referents a Guissona i a la seva plana" in Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran Vol. 3 (Montserrat 1980), pp. 195-226
- J. Sarri i Vilageliu, A. Pladevall i Font, A. Benet i Clarà & D. Arumí i Gómez, "Sant Julià de Sassorba" in Vigué, Catalunya Romànica II, pp. 220-222
- P. Sawyer (ed.), Anglo-Saxon Charters: an annotated list and bibliography (London 1968)
- S. P. Scott (transl.), The Visigothic Code (Boston 1910; 1922), on-line at <http://libro.uca.edu/vcode/visigoths.htm>, last modified 16th August 2001 as of 15th July 2005
- J. M. H. Smith, Province and Empire: Brittany under the Carolingians, Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 4th Series 18 (Cambridge 1992)
- J. M. H. Smith, "Fines Imperii: the Marches" in McKitterick, New Cambridge Medieval History II, pp. 169-189
- S. Sobrequés i Vidal, Els Grans Comtes de Barcelona, Biografies Catalanes: sèrie històrica 2 (Barcelona 1961)
- S. Sobrequés i Vidal, S. Riera i Viader & M. Rovira i Solà (edd.), Catalunya Carolíngia V: els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, ed. R. Ordeig i Mata, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica LXI (Barcelona 2003), 2 vols
- J. Stiennon, "Le rouleau mortuaire de Guifred, Comte de Cerdagne, moine de Saint-Martin du Canigou († 1049)" in Annales du Midi Vol. 76 (1964), pp. 305-313
- L. Suárez Fernández, "León y Catalunya: paralelismos y divergencias" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 141-157
- G. Swift, Last Orders (London 1996)
- L. To Figueras (ed.), El Monestir de Santa Maria de Cervià i la Pagesia: una anàlisi local del canvi feudal. Diplomataris segles X-XII (Barcelona 1991)
- B.-M. Tock, "L'acte privé en France, VIIe siècle - milieu du Xe siècle" in Mélanges de l'École Française de Rome: moyen âge Vol. 111 (Rome 1999), pp. 499-537 with résumé p. 977
- E. Tremp (ed.), Thegan, Die Taten Kaser Ludwigs (Gesta Hludowici Imperatoris). Astronomus, Das Leben Kaiser Ludwigs (Vita Hludowici Imperatoris), Monumenta Germaniae Historica (Scriptores Rerum Germanicum in usum scholarum separatim editi) LXIV (Hannover 1995)
- A. Udina i Abelló, La successió testada a la Catalunya altomedieval (Barcelona 1984)
- A. Udina i Abelló, "L'aprisió i el problema de repoblament" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 159-170
- F. Udina Martorell (ed.), El Archivo Condal de Barcelona en los Siglos IX-X:

- estudio crítico de sus fondos, Textos 18/Publicaciones de le Sección de Barcelona 15 (Madrid 1951)
- F. Udina i Martorell, "El llegat i la consciència romano-gòtica. El nom d'Hispania" in *idem*, Symposium Internacional, II pp. 171-200
- F. Udina i Martorell (ed.), Symposium Internacional sobre els Orígens de Catalunya (segles VIII-XI) (Barcelona 1991-1992); also published as Memorias de le Real Academia de Buenas Letras de Barcelona Vols. 23 & 24 (Barcelona 1991 & 1992)
- A. Vadillo Pinilla, "El dominio de San Juan de las Abadesas: algunas consecuencias de su formación" in M. A. Ladero Quesada (ed.), En la España Medieval IV: estudios dedicados al Profesor D. Angel Ferrari Núñez Tomo II (Madrid 1984), pp. 1019-1045
- F. Valls i Taberner, "Estudis sobre els documents del comte Guifré I de Barcelona" in Homenatge a Antoni Rubió i Lluch: miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics (Barcelona 1936), 3 vols, I pp. 11-31; repr. in *idem*, Obras Selectas Volumen IV, ed. J. E. Martínez Ferrando (Barcelona 1961), pp. 47-70
- I. Velázquez Soriano (ed.), Documentos de época visigoda escritos en pizarra: siglos VI-VIII, *Monumenta palaeographica Medii Aevi: Series Hispanica* (Turnhout 2000), 2 vols
- J. Vigué (ed.), Catalunya Romànica II: Osona I, ed. J. Vigué (Barcelona 1984)
- J. Vigué i Viñas, A. Pladevall i Font, X. Barral i Altet & N. Peiris i Pujolar, "Sant Pere de Camprodon" in Pladevall, Catalunya Romànica X, pp. 85-95
- J. Villanueva, Viage Literario a las Iglesias de España. Tomo VI: viage a Vique. Año 1806 (Valencia 1821)
- J. Villanueva, Viage Literario a las Iglesias de España tomo VIII: viage á las iglesias de Vique y Solsona (Valencia 1821)
- J. Villanueva, Viage Literario a las Iglesias de España tomo X: viage á Urgel (Valencia 1821)
- J. Villanueva, Viage Literario a las Iglesias de España tomo XIII: viage á Gerona (Madrid 1850)
- J. Villanueva, Viage Literario a las Iglesias de España tomo XV: viage á Gerona y á Roda (Madrid 1851)
- J. Vives (ed.), Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos, España Cristiana: textos 1 (Barcelona 1960)
- W. F. Weigle (ed.), Die Briefsammlung Gerberts von Reims, *Monumenta Germaniæ Historica* (Die deutschen Geschichtsquellen des Mittelalters 500-1000: die Briefe der deutschen Kaiserzeit) II (Berlin 1966)
- K. F. Werner, "Les principautés périphériques dans le monde franc du VIIIe siècle" in I Problemi dell'Occidente i Secolo VIII, Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi di Sull'alto Medioevo Vol. 20 (1973), Pt 2 pp. 483-514 & 525-535

- K. F. Werner, "*Missus - Marchio - Comes: entre l'administration centrale et l'administration locale de l'empire carolingienne*" in W. Paravicini & K. F. Werner (edd.), Histoire Comparée de l'Administration (IVe-XVIIIe Siècle): actes du XIVe colloque historique franco-allemand, Tours, 27 mars-1er avril, organisée... par l'Institut historique allemand de Paris, Beihefte der Francia 9 (München 1980), pp. 191-239, repr. in Werner, Vom Frankenreich zur Entfaltung Deutschlands und Frankreichs: Ursprünge, Strukturen, Beziehungen. Ausgewählte Beiträge: Festgabe zu seinem sechzigsten Geburtstag (Sigmaringen 1984), pp. 108-157
- S. D. White, "Debate: the 'Feudal Revolution'. II" in Past and Present No. 152 (Oxford 1996), pp. 205-223
- C. Wickham, 'Land Disputes and their Social Framework in Lombard-Carolingian Italy, 700-900' in Davies & Fouracre, Settlement of Disputes, pp. 105-124
- C. Wickham, "Debate: the 'Feudal Revolution'. IV" in Past and Present No. 155 (Oxford 1997), pp. 197-208
- B. Zeller, "Writing the Saint Gall charters: scribes, scripts and texts", paper presented in the session 'An Exemplary Case for Studying Literacy in the Carolingian Period: towards a new edition of the Saint Gall charters', International Medieval Congress, Leeds, 13th July 2005
- K. Zeumer (ed.), "*Formulae Visigothicae*" in *idem* (ed.), Formulae Merowingici et Karolini Aevi, accedunt Ordines Iudiciorum Dei, Monumenta Germaniae Historica (Legum sectio V: formulae) (Hannover 1886), pp. 572-595
- H. Zimmermann (ed.), Papsturkunden 896-1046. Erster Band: 896-996, Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 174, Veröffentlichungen der Historischen Kommission III (Wien 1984)
- M. Zimmermann, "La prise de Barcelone par al-Mansûr et la naissance de l'historiographie catalane" in L'Historiographie en Occident du Ve au XVe siècle. Actes du Congrès de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur. Tours, 10-12 juin 1977, Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest Vol. 87 (Rennes 1980), pp. 191-218
- M. Zimmermann (ed.), "Un formulaire du Xème siècle conservé à Ripoll" in Faventia Vol. 4 No. 2 (Barcelona 1982), pp. 25-86
- M. Zimmermann, "Aux origines de Catalogne féodale: les serments non datés du règne de Ramon Berenguer Ier" in Portella, Formació i Expansió, pp. 109-151, with English summary p. 557
- M. Zimmermann, En els orígens de Catalunya: emancipació política, afirmació cultura (Barcelona 1989)
- M. Zimmermann, "Hugues Capet et Borrell. À propos de l'«indépendance» de la Catalogne" in Barral *et al.*, Catalunya i França, pp. 59-64
- M. Zimmermann, "Naissance d'une principauté: Barcelone et les autres comtés catalans aux alentours de l'an mil" in Barral *et al.*, Catalunya i França, pp. 111-135

- M. Zimmermann, "Catalogne et '*Regnum Francorum*': les enseignements de la titulature comtale" in Udina, Symposium Internacional, II pp. 209-263
- M. Zimmermann, "La rôle de la frontière dans la formation de Catalogne (IX-XIIème siècle)" in Las Sociedades de Frontera en la España Medieval. Aragón en la Edad Media: sesiones de trabajo, II seminario de historia medieval (Zaragoza 1993), pp. 7-29
- M. Zimmermann, "Western Francia: the southern principalities" in Reuter, New Cambridge Medieval History III, pp. 420-456